

პირველად პეტრიწონის წესდების შესახებ ცნობა 1887 წელს გამოაქვეყნა პ. ბეზობრაზოვმა. შემდეგში 1888 წელს გიორგი მთესოსის მიერ გამოქვეყნდა ამ წესდების ტექსტის ახალბერძნული თარგმანი, ხოლო 1904 წელს ლუი პტიმ გამოაქვეყნა წესდების ძველბერძნული ტექსტი. 1954 წელს მ. თარხნიშვილმა გამოსცა პეტრიწონის წესდების ძველ-ქართული რედაქცია. მანვე მიუთითა, რომ კუნძულ ქიოსზე მოიპოვე-  
ბა ქართული რედაქციის სხვა ნუსხა. მართლაც, კუნძულ ქიოსის კორაის სახელობის ბიბლიოთეკის №1598 ხელნაწერში აღმოჩნდა პეტრიწონის წესდების როგორც ქართული, ასევე ბერძნული რედაქცია. ეს უკანასკნელი ქართული თარგმანითა და სპეციალური გამოკვლევით გამოაქვეყნა სიმ. ყაუხჩიშვილმა. ამ გამოცემას ძალზე მნიშვნელოვანი კონიექტურები შეაქვს პტიმის გამოქვეყნებულ ტექსტში (72, გვ. 90-93. 119ა, გვ. 279). ესაა პეტრიწონის წესდების ბერძნული ტექსტის პირველი ნამდვილი მეცნიერული გამოცე-  
მა; რამდენადაც იგი, განსხვავებით ლუი პტიმის გამოცემისაგან, ეყრდნობა არა გვიანდელ, არამედ XII საუკუნის ნუსხას და გამოცემას თან ახლავს საგანგებო შესავალი, ბერძნულ ტექსტთან დაკავშირებული ფილოლოგიური ძიებანი, ლექსიკონი და საკუთარ სახელთა საძიებელი (64ა).

#### V. ეროვნებით ქართველი ავტორები ბიზანტიურ მწერლობაში (თეორიები და ჰიპოთეზები)

საქართველოს, ქართველ ხალხს ბიზანტიური ლიტერატურისათვის მიუცია რამდენიმე მოღვაწე, რომელთაც თვალსაჩინო ადგილი უჭირავთ ბიზანტიური კულტურის ისტორიაში. ამის თაობაზე თანამედროვე მეცნიერებაში წამოყენებულია რამდენიმე თეორია.

არეოპაგატიული წიგნების პრობლემა ქართულ მეცნიერებაში პოპულარულია ხუცუბოძე-პონიგმანის მოსაზრება იმის თაობაზე, რომ V საუკუნის ცნობილი ქართველი მოღვაწე პეტრე იბერი არის ავტორი დიონისე არეოპაგელის სახელით ცნობილი თეოლოგიური შრომებისა. საკითხი იმდენად მნიშვნელოვანია, რომ საჭიროდ მიგვაჩნია მისი ჩამოყალიბება-განვითარების ისტორიის შედარებით დაწვრილებით გადმოცემა (იხ. 13, გვ. 0159 — 0196; 66, გვ. 102 — 119).

პეტრე იბერი, რომელსაც ერისკაცობაში მურვანი ერქვა (სირიულ წყაროებში მას ეწოდება ნაბარეუგი), იყო ქართლის მეფის ბუზმარის შვილი. იგი დაიბადა დაახლოებით 411 წელს

420 წლიდან ბიზანტია-სპარსეთს შორის გამწვავებული პოლიტიკური ურთიერთობის გამო ბიზანტიის კეისარმა თეოდოსი II ქართლის მეფეს ერთგულების ნიშნად მიეცელა მოსთხოვა ვაჟი. 12 წლის მურვანი ბიზანტიაში გაგზავნეს. კეისარი ახალგაზრდა მურვანს დიდი პატივით ზრდიდა. ქართლის უფლისწულის აღზრდას ხელმძღვანელობდა თვით დედოფალი ევდოკია, დიდად განათლებული, მწიგნობარი და პოეტი ქალი. ქართველ უფლისწულს დიდი ნიჭი გამოუჩვენებია. იგი უსმენდა იმ დროს ცნობილ ფილოსოფოსებსა და სწავლულებს და მალე თავისი ცოდნის სიღრმით სამეფო კარზე საყოველთაო ყურადღება მიიპყრო. მურვანს თანამდებობაც მიუღია. ამ პერიოდში კონსტანტინეპოლის სამეფო კარზე და მოწინავე სასულიერო წრეებში მიმდინარეობდა მძაფრი იდეოლოგიური ბრძოლა დიოფიზიტობასა და მონოფიზიტობას შორის. როგორც ჩანს, ქართველ უფლისწულს, თავისი რელიგიური მრწამსის გამო, საჭიროდ მიუჩნევია დაეტოვებინა დედაქალაქი. მართლაც, მან მის თანმხლებ ქართველ მოღვაწეებთან ერთად (მითრიდატე ლაზი და ზაქარია ქართველი) დატოვა სამეფო კარი და წავიდა სირიაში. მურვანი და მისი მოძღვარი მითრიდატე ლაზი იერუსალიმში აღიკვეცნენ ბერად. უფლისწულს პეტრე დაარქვეს, ხოლო მითრიდატეს — იოანე. 445 წელს პეტრეც და იოანეც აკურთხეს მღვდლად. პეტრემ და მისმა თანამოაზრეებმა შემოიარეს აღმოსავლეთი და ბოლოს დამკვიდრდნენ სირიაში ქალაქ მაიუმში (ქ. ღაზის მახლობლად). 451 წელს ქალკედონის საეკლესიო კრებაზე დიოფიზიტებმა გამარჯვება მოიპოვეს. მაგრამ აღმოსავლეთი, კერძოდ, სირია, პალესტინა და ეგვიპტე წინ აღუდგა ქალკედონის კრების გადაწყვეტილებებს. აღმოსავლეთში მონოფიზიტთა მოძრაობას სათავეში ჩაუდგა ეგვიპტელი საეკლესიო მოღვაწე თეოდოსი, რომელმაც გააძევა იერუსალიმის პატრიარქი დიოფიზიტი იუვენალი და თვითონ დაიკავა მისი თანამდებობა. თეოდოსიმ 452 წელს პეტრე იბერიელი დანიშნა მაიუმის ეპისკოპოსად. მალე დიოფიზიტი იუვენალი ბიზანტიის სამეფო ლაშქრის თანხლებით დაბრუნდა იერუსალიმში თავის თანამდებობაზე და მკაცრი რეპრესიებით გაუსწორდა ყველა მის მოწინააღმდეგეს. გააძევა თეოდოსის დანიშნული ყველა ეპისკოპოსი, მხოლოდ პეტრეს ვერ შეეხო. როგორც წყაროები გვამცნობენ, ამ უკანასკნელს მფარველობდა დედოფალი პულხერია. საფიქრებელია, რომ დიოფიზიტები იძულებული იყვნენ პეტრეს ავტორიტეტისათვის გაეწიათ ანგარიში.

პეტრეს სახელი ძალზე პოპულარული გახდა აღმოსავლეთში. იგი თავის თანამედროვეობას მხოლოდ პრაქტიკული საქმიანობით არ



ხიზღავდა; როგორც ჩანს, მისი ავტორიტეტი, როგორც მოაზროვნისა, დიდი იყო. ყოველ შემთხვევაში, მისი ბიოგრაფი ზაქარია რიტორი პეტრეს შესახებ ასეთ ცნობას გვაწვდის: ალექსანდრიელი სოფისტი იოანე ბევრ წიგნებს წერდა, მაგრამ სურდა მისი ნაწერები დიდი ავტორიტეტის სახელით შეენიღბა და საკუთარ წიგნებს თავზე ხან იერუსალიმელი პატრიარქის თეოდოსის სახელს აწერდა, ხან პეტრე იბერიელის სახელს, რამაც მორწმუნენი შეცდომაში შეიყვანა. პეტრეს ავტორიტეტზე ისიც მიუთითებს, რომ მას მრავალი სხვადასხვა ეროვნების მოწაფე და თანამშრომელი ჰყავდა, რომელთაგან დღეს ჩვენთვის ცნობილია შემდეგი სახელები: ქართველები: იოანე ლაზი, პეტრეს მასწავლებელი და იდეური მოძღვარი, და ზაქარია ქართველი, ბერძნები: ზაქარია რიტორი და იოანე რუფუსი, სირიელი სერგიოს რეშაინელი. პეტრეს პიროვნებაში პირველწყაროები ხედავენ დიდ ადამიანს. ზაქარია რიტორის აზრით პეტრე „მსოფლიოში განსაცვიფრებლად სახელგანთქმული ადამიანია“ (70, გვ. 294), იოანე რუფუსი მას უწოდებს „მეორე მოციქულ პავლეს“, ან „ჩვენ პავლეს“, ზოგჯერ „მეორე მოსეს“ (197).

ევაგრი სქოლასტიკოსი წერს, რომ „მან თავისი თავის შესახებ ბევრი რამ სათქმელი დასტოვა“ (70, 3-12, 22). ზაქარია ქართველის მიერ ბერძნულად დაწერილ პეტრეს ბიოგრაფიის ქართულ ვერსიაში კი იკითხება, რომ „იგი იყო მშვენება და დიდება საქართველოსი და მცველი მთელი ქვეყნისა“ (103, გვ. 272).

იოანე ლაზი გარდაიცვალა 465 წელს, ხოლო პეტრე იბერიელი 491 წელს. ორივენი ერთმანეთის გვერდით იერუსალიმში არიან დაკრძალულნი.

აი, ეს პეტრე იბერიელი, აკად. შ. ნუცუბიძის და აკად. ერნ. პონიგმანის აზრით, არის ავტორი დიონისე არეოპაგელის სახელით ჩვენამდე მოღწეული თეოლოგიური შრომებისა.

არეოპაგიტული წიგნები, ანუ არეოპაგიტული კორპუსი, რომელიც სასულიერო წრეებისათვის ცნობილი ხდება VI საუკუნის 30-იანი წლებიდან, შედგება ოთხი თეოლოგიური ტრაქტატისა და ათი თეოლოგიური ხასიათის ეპისტოლესაგან:

1. ლეოპაგრიგ სახელთა შესახებ, *Περὶ θεῶν διονυσίου*, ანუ, ეფრემ მცირის ძველი ქართული თარგმანით, „სახელთათჳს ღმრთისათა“.

2. ზეციური იერარქიის შესახებ, *Περὶ τῆς ἱεραρχίας ἱεραρχίας*, „ზეცათა მღდელმთავრობისათჳს“;

3. საეკლესიო იერარქიის შესახებ, *Περὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱεραρχίας*, „საეკლესიოთა მღდელმთავრობისათჳს“;

4. მისტიკური თეოლოგიის შესახებ; *Περὶ μυστικῆς φιλοσοφίας*, „საიდუმლოდ ღმრთისმეტყველებისათჳს“;

5. ათი ეპისტოლე.

ამ თხზულებებში გატარებულია აზრი, რომ ღმერთი არის განსახიერება ერთის (τὸ εἶν) და სიკეთის (ἀγαθόν). მისგან მომდინარეობენ ზეციური ძალებიც (ან გელოზები) და ამქვეყნიური ძალებიც (მდელენი). ორივე რიგის ძალები მტკიცედაა ჩამოყალიბებული სამი ტრიადის სახით (66, გვ. 102).

ეს შრომები ქრისტიანული ეკლესიისათვის ფართოდ გახდა ცნობილი 532 წელს, კონსტანტინეპოლის საეკლესიო ყრილობაზე. ამ წიგნების კვალი ჩანს სევერიოს ანტიოქიელის შრომებში, რომლებიც განეკუთვნება 518 — 528 წლებს. და ბოლოს, იგი სირიულ ენაზე თარგმნა სერგიოს რეშაინელმა, რომელიც 536 წლის გაზაფხულზე უკვე გარდაცვლილია.

წიგნების ავტორად იმთავითვე მიჩნეული იყო დიონისე არეოპაგელი. დიონისე არეოპაგელი ბიბლიური პიროვნებაა. იგი ცხოვრობდა ჩვენი წელთაღრიცხვის I საუკუნეში. ქრისტიანობაზე მოაქცია პავლე მოციქულმა და მისი მოწაფე იყო. შემდეგში იგი გახდა ათენის არეოპაგის ერთ-ერთი წევრი და ამავე ქალაქის პირველი ეპისკოპოსი.

ეპი დიონისე არეოპაგელის ავტორობაში ამ წიგნების გამოჩენისთანავე შეიტანეს. კონსტანტინეპოლის ყრილობაზე ამ წიგნების ავტორიტეტს ეყრდნობოდნენ მონოთეიზიტები. დიოთეიზიტებმა კი არასარწმუნოდ მიიჩნიეს, რომ მათი ავტორი დიონისე არეოპაგელია. რადგანაც, როგორც დიოთეიზიტთა პარტიის წარმომადგენელი არქიეპისკოპოსი იპათიოს ეფესელი აღნიშნავდა, ამ წიგნებს არ იცნობდნენ ქრისტიანული ეკლესიის ისეთი გამოჩენილი მოღვაწენი, როგორიც იყვნენ წმინდა კირილე და წმინდა ათანასე (კირილე 445 წელს გარდაიცვალა).

მოციქულებრივმა ავტორიტეტმა მაინც თავისი გაიტანა და მალე ამ თხზულებათა გამოყენება სცადეს ორთოდოქსალური ეკლესიის ინტერესებისათვის. ამ საქმეში პიონერები იყვნენ VI საუკუნის თვალსაჩინო მოღვაწეები იოანე სკითხოპოლელი, ეფრემ ანტიოქიელი, ლეონტი ბიზანტიელი, რომლებიც თავგამოდებით ამტკიცებდნენ დიონისე არეოპაგელის ავტორობას. VII საუკუნეში არეოპაგიტულ წიგნებს ვრცელი კომენტარები გაუკეთა და ორთოდოქსალურად განმარტა მაქსიმე აღმსარებელმა.



არეოპაგიტული კორპუსის ლათინურად მთარგმნელმა პილდუინმა 836 წ. დაწერა წიგნი „არეოპაგიტია“, რომელშიც ამტკიცებდა, რომ ამ კორპუსის ავტორი ნამდვილად იყო დიონისე არეოპაგელი, ათენის პირველი ეპისკოპოსი და რომ იგი იყო იგივე დიონისე პარიზელი.

XI საუკუნეში დიონისე არეოპაგელის ავტორობის საკითხზე თავისი აზრი გამოუთქვამს ქართველ მთარგმნელსა და მეცნიერს ეფრემ მცირეს. ეფრემ მცირემ თარგმნა ქართულად დიონისე არეოპაგელის ხუთივე წიგნი და საკუთარ თარგმანს დაუბოძა „წინა-ბჭე“ ანუ წინასიტყვაობა: „წინა-ბჭე სიტყვსა-თხრობისაჲ დიდისა დიონისისათჳს და წიგნთა მათთჳს მის მიერ აღწერილთა“ (110 ა, გვ. 1-8; 111ა, გვ. 1-5).<sup>1</sup> „წინა-ბჭეში“ ეფრემი დაწვრილებით მსჯელობს დიონისე არეოპაგელის ავტორობის პრობლემაზე და იზიარებს ტრადიციულ შეხედულებას. მისი აზრით, ამ წიგნების ავტორი ნამდვილად არის პირველი საუკუნის მოღვაწე, პავლე მოციქულისა და იეროთეოსის მოწაფე, დიონისე არეოპაგელი. ეფრემი სვამს საკითხს, რომ შეიძლება ვინმემ ეპეი შეიტანოს დიონისე არეოპაგელის ჭეშმარიტ ავტორობაში და იფიქროს: რატომ „არა აღწერნა სიტყუანი მისნი ევსევი პამფილესმან და არცა რას ორიგენი მოიჭსენებს მათთჳს“. მაგრამ მათ ეფრემი პასუხობს, რომ ევსევისა და ორიგენს მრავალი სხვა წიგნიც არა ჰქონიათ ხელთ: „მე მიმთხვეულ ვარ რაოდენთაჲმ წიგნთა ჳმენეთსთა“, მაგრამ ძველმა ავტორებმა მათზე არაფერი იციან, — წერს ეფრემი.

მეორე მხრივ, თვით ეკლესიის მამათა შორის იყვნენ მოღვაწენი, რომლებიც სიფრთხილით და ეჭვის თვალით უყურებდნენ დიონისე არეოპაგელის ავტორობას: ფოტი პატრიარქი (IX საუკუნე), გიორგი ტრაპეზუნდელი (XIV ს.) და თეოდორე ლაზელი (XV ს.).

რენესანსის ეპოქაში უკვე მეცნიერულ წრეებში გამოითქვა სერიოზული ეჭვი ამ წიგნების პირველი საუკუნის ავტორის დიონისე არეოპაგელისადმი მიკუთვნებაში. ეს ახალი აზრი პირველად გამოთქვეს ლორენცო ვილამ (XV ს.) და ერაზმ როტერდამ-

<sup>1</sup> ეს „წინა-ბჭე“ არ გამოაქვეყნა ეფრემ მცირის მიერ თარგმნილ ფსევდო-დიონისე არეოპაგელის შრომებთან ერთად ს. ენუქაშვილმა, რის გამოც ეფრემ მცირის აზრს არეოპაგიტულის პრობლემაზე დღემდე ყურადღება არ მიქცევია. ჩვენი ყურადღება ამ საკითხზე გაამახვილა ივ. ლოლაშვილმა, რომელმაც ზელნაწერში გაგვაცნო თავისი სტატია: „ეფრემ მცირის „წინა-ბჭე“ არეოპაგიტული წიგნების ქართული თარგმანისათვის“. ამ სტატიას ემაყარება ზემო-მოყვანილი ჩვენი მსჯელობა.

მელმა (XV — XVI სს.). ამის შემდეგ ევროპულმა მეცნიერებამ დაიწყო ჭეშმარიტი ავტორის ძიება. ძირითადად ავტორს იმ პერიოდში ეძიებდნენ, რომ მას სახელად დიონისე უნდა რქმეოდა. პირველ ასეთ მოღვაწედ დასახელებულ იქნა დიონისე ალექსანდრიელი, მას XVIII საუკუნის მოღვაწე იოანე-ფილიპე ბარატერიუსი მიიჩნევდა არეოპაგიტული კორპუსის ავტორად (176). XIX საუკუნეში ფრანგმა ფრედერიკმა გააცოცხლა დიონისე არეოპაგელის ავტორობის თეორია იმ სახით, რა სახითაც იგი ჩამოყალიბებული ჰქონდა არეოპაგიტული წიგნების პირველ მთარგმნელს ლათინურ ენაზე პილდუინს (181). გერმანელი მეცნიერი ფრ. ჰიპოლიტი 1862 წელს გამოცემულ წიგნში (187) ამტკიცებდა, რომ ამ თხზულებების ავტორია დიონისე ეგვიპტელი. ამავე პერიოდში რუსი მეცნიერი კ. სკვორცოვი ცდილობს დაასაბუთოს, რომ ამ წიგნების ავტორია III საუკუნის მოღვაწე დიონისე ალექსანდრიელი (154, 155). კ. სკვორცოვის ამ საინტერესო გამოკვლევას გამოეხმაურა რუსი მეცნიერი ი. სმირონოვი, რომელიც უარყოფს კ. სკვორცოვის აზრს დიონისე ალექსანდრიელის ავტორობაზე და, თავის მხრივ, იმ დასკვნამდე მიდის, რომ ეს წიგნები შექმნილია V საუკუნის მოღვაწის მიერ, რომელიც გაქრისტიანებული ნეოპლატონიკოსია (156). კ. სკვორცოვისა და ი. სმირონოვის პასუხად გამოქვეყნდა პ. უსპენსკის წერილი, რომელშიც ავტორი ცდილობს მკითხველი დაარწმუნოს, რომ არეოპაგიტული კორპუსის ავტორი ნამდვილად დიონისე არეოპაგელი იყო (158).

XIX საუკუნის დასასრულს გ. კრიუგერი ცდილობს დაასაბუთოს, რომ ამ წიგნების ავტორია V საუკუნის II ნახევრის მოღვაწე დიონისე სქოლასტიკოსი (191).

XIX საუკუნეში, გარდა ჩვენს მიერ დასახელებული პირებისა, არეოპაგიტული კორპუსის ავტორად აცხადებდნენ: გრიგორ დიდს, პეტრე ფულონს, სინესიოს პტოლემადიდელს და სხვა ისეთ პირებსაც, რომელთაც სახელად დიონისე არქმევიათ.

XIX საუკუნის დასასრულს არეოპაგიტული წიგნების კვლევაში დიდი მუშაობა გასწიეს პიუგო კოხმა და იაკობ შტიგლმაირმა. მათ დაამტკიცეს, რომ ამ წიგნების ავტორი იცნობს და ეყრდნობა V საუკუნის ნეოპლატონიკოსი ფილოსოფოსის პროკლეს იდეებს. კერძოდ იცნობს პროკლეს კომენტარებს პლატონის „ალკიბიადეს“ პირველ წიგნზე, რომელიც დაწერილია 462 წელს (190; 201).



XX საუკუნის დასაწყისში არეოპაგიტის ისტორიისათვის მნიშვნელოვანი იყო გ. ბოლოტოვის გამოკვლევა (121). ცნობილი რუსი მეცნიერი არეოპაგიტული კორპუსის ენობრივმა, სტილისტურმა და ლექსიკურმა შესწავლამ მიიყვანა იმ დასკვნამდე, რომ ამ წიგნების შექმნის დრო ნამდვილად V — VI საუკუნეებია. არეოპაგიტის საკითხს ამ პერიოდში შეეხო მეორე რუსი მეცნიერი ა. ბრილიანტოვიც. იგი ჯერ გ. ბოლოტოვის გამოკვლევაზე დართულ წინასიტყვაობაში და შემდეგ ერთ თავის სპეციალურ ნარკვევში იმ დასკვნამდე მივიდა, რომ არეოპაგიტული წიგნები დაწერილია სირიაში არა უადრეს 476 წლისა და მისი ავტორი იმყოფება პროკლეს ნეოპლატონიკური ფილოსოფიის გავლენის ქვეშ (122, გვ. 495).

ი. შტიგლმაირმა 1928 წელს ახალი თვალსაზრისი ჩამოაყალიბა ამ თხზულებებზე. მან ავტორად მიიჩნია VI საუკუნის I ნახევრის სირიელი მონოფიზიტი მოღვაწე სევეროს ანტიოქიელი (202). მაგრამ სამეცნიერო წრეებში ეს ჰიპოთეზა არ გაიზიარეს. ამავე პერიოდში ბერძენი მეცნიერი მ. ათენაგორასი ისევ და ისევ ამტკიცებდა, რომ ამ წიგნების ავტორია III საუკუნის მოღვაწე დიონისე ალექსანდრიელი (172, 173).

წამოყენებული ჰიპოთეზები ვერ უძლებდა მეცნიერულ კრიტიკას. ამიტომ იყო, რომ XX საუკუნის შუა წლებისათვის არეოპაგიტული პრობლემის კვლევა კრიზისში მოიცვა. გამოთქმულ ჰიპოთეზებში აღარ დარჩა არც ერთი კანდიდატურა, ამ შრომების ავტორობის სერიოზული პრეტენზია რომ ჰქონოდა. მიუხედავად ამისა, ჩატარებულმა მუშაობამ მრავალმხრივ გააშუქა საკვლევი საკითხი. კერძოდ, უკვე აშკარა გახდა შემდეგი გარემოებანი (იხ. 13, გვ. G172):

1. არეოპაგიტული წიგნები შექმნილია V — VI საუკუნის მიჯნაზე, დაახლოებით 462 — 532 წლებში და არ შეიძლება მათი მიკუთვნება I საუკუნის ბიბლიური მოღვაწის დიონისე არეოპაგელისადმი.

2. არეოპაგიტულ წიგნებში, წინააღმდეგ მოციქულთაურობისა და ნაწერებისა, რომლებიც გამოირჩევიან ფორმის უბრალოებით, წმინდა ბიბლიური შინაარსითა და ფილოსოფიურ გავლენათა უქონლობით, გამოსჭევის მკაცრად განსაზღვრული ფილოსოფიური ხასიათი, ჩამოყალიბებული დოგმატიკური მსჯელობა.

3. არეოპაგიტულ კორპუსში ქალკედონის კრების დოგმატიკის გავლენა შეინიშნება. სიტყვა *ἐκπρόσωπος* უკვე უპირისპირდება *ὁμοῦς*-ს და ნახმარია ინდივიდუალობის აზრით. *ὁμοῦς* კი გააზრებულია როგორც საერთო ანუ გვარეულ თვისებათა ერთობლიობა.

მეორე მხრივ, ხმარებიდან ამოღებულია ისეთი ტერმინები, რომლებიც ქალკედონის წინა ეპოქაში იხმარება: *μῦθος* და *ἀρχαῖος* და შემოტანილია ტიპური ქალკედონური ქრისტოლოგიური ტერმინები: *ἀσυχῆρας*, *ἀτρέπτως*, *ἀνακλισῶτας*, *ἀμεταβίβως*.

4. არეოპაგიტული კრებულის ავტორი ლაპარაკობს ბერ-მონაზვნობის შესახებ, რაც მხოლოდ IV საუკუნიდანაა მოსალოდნელი.

5. ამ წიგნებში აღწერილია ქრისტიანული საეკლესიო სამსახურისათვის დამახასიათებელი ისეთი დეტალები, რომლებიც IV — V საუკუნეებიდან გვხვდება: აღკვეცა, ნათლისღება, მარონი და სხვ.

6. გვხვდება ნეოპლატონური ფილოსოფიის გავლენა. კერძოდ პროკლესთან არეოპაგიტული წიგნების ავტორი იდეურ კავშირშია. ამ წიგნებში მთელი რიგი ადგილებია მოყვანილი პროკლეს წიგნებიდან.

1942 წელს აკად. შ. ნუცუბიძემ თავის წერილში „Тайна Псевдо-Дионисия Ареопагита“ ჩამოაყალიბა ახალი თვალსაზრისი არეოპაგიტული წიგნების ავტორობის საკითხზე (145). შ. ნუცუბიძე ითვალისწინებს არეოპაგიტული მეცნიერების მთელ გამოცდილებას და ეყრდნობა შემდეგ ფაქტებს: 1. არეოპაგიტული წიგნები შექმნილია V საუკუნის მეორე ნახევარში და ცნობილი გახდა 532 წლიდან. 2. ეს შრომები შექმნილია სირიაში, უფრო ზუსტად ქალაქ ლაზის მახლობლად მონოფიზიტთა წრეში. 3. მათი ავტორი ნეოპლატონიკური, კერძოდ პროკლეს მოძღვრების გავლენას განიცდის. აქედან გამომდინარე კი ამ წიგნების ერთადერთ შესაძლებელ ავტორად შ. ნუცუბიძის მიაჩნია პეტრე იბერიელი. შ. ნუცუბიძის აზრით, პეტრე იბერიელის ბიოგრაფებმა ეს საიდუმლოება ჩამარხეს მათი მოძღვარის ბიოგრაფიაში, რადგანაც, ეყრდნობოდნენ რა ამ ნაწერებს დიოფიზიტების წინააღმდეგ ბრძოლაში, მონოფიზიტებს სჭირდებოდათ ამ შრომების ავტორი მოციქულებრივი ავტორიტეტით შეემკოთ. ამ პერიოდში მსოფლიო ეკლესიის წიაღში გამართულ გააფთრებულ ბრძოლას შეეძლო ერესად გამოეცხადებინა ყველა წმინდა მამის ნაწერი, მაგრამ დიონისე არეოპაგელის, როგორც პავლეს მოწაფისა და მოციქულის, ავტორიტეტის წინააღმდეგ ამხედრება ყოველად მოულოდნელი იყო.

პეტრე იბერიელის მოწაფე ზაქარია რიტორი „საეკლესიო ისტორიაში“ ლაპარაკობს არეოპაგიტულ ნაწერებზე და მათ ავტორს ამგვარად მოიხსენიებს:

„ის დიონისე არეოპაგელი, რომელმაც წარმართობის წყევლიადისა და შეცდომისაგან მიაღწია ღმერთის შეცნობის განსაკუთრებულ სინათლეს ჩვენი ხელმძღვანელის პავლეს მეოხებით, ამბობდა წიგნ-



ში, რომელიც მან მოუძღვნა წმინდა სამების ღვთაებრივ სახელებს...“.  
შ. ნუცუბიძე ყურადღებას ამახვილებს გამოთქმებზე: „ის დიონისე“, „ჩვენი ხელმძღვანელი პავლე“, სადაც პავლე მოხსენებულია არა „მოციქულის“, არამედ „ხელმძღვანელის“ ტიტულით, და ფიქრობს, რომ ზაქარიას სურს მიგვახვედროს რაღაც ისეთს, რომლის შესახებაც პირდაპირ ვერ წერს.

მკვლევარი ყურადღებას აქცევს იმ ფაქტს, რომ პეტრე იბერიელი სამღვდიოდ წერდა წიგნებს. მაგრამ ჩვენამდე მისი სახელით მოღწეული არც ერთი თხზულება არ ჩანს. რომ პეტრე იბერიელი მწერალა იყო და მის სახელს, როგორც ავტორისას ეფარებოდნენ, ამის დასადასტურებლად მკვლევარს მოჰყავს ზაქარიას მიერ „საეკლესიო ისტორიაში“ ჩართული ამბავი ვილაც იოანე ალექსანდრიელი ფილოსოფოსის მწერლობის შესახებ: იოანე ალექსანდრიელი წიგნებს წერდა და პეტრე იბერიელის სახელით ავრცელებდა. ამ ფაქტის ფაქტს წააწყდა პეტრე და შეაჩვენა იოანე. ეს ამბავი შ. ნუცუბიძეს ზაქარია რიტორის მიერ შეთხზულად მიაჩნია იმასათვის, რომ მიგვანიშნოს პეტრე იბერიელის საიდუმლოებაზე.

შ. ნუცუბიძე საკითხის კვლევას სამი მხრივ შლის. იგი წერს:

«1. Представлял-ли Петр по своим данным, по характеру деятельности и по своим интересам лицо, подходящее для такого большого дела, как авторство апокалиптических книг; 2. И, самое главное имеется-ли совпадения взглядов Петра Иверя со взглядами, содержащимися в писаниях Псевдо-Ареопагита; 3. Не сохранились-ли какие-либо литературные следы, указывающие на авторство Петра Иверя в отношении апокалиптических книг» (145, გვ. 24).

შ. ნუცუბიძე ამ სამივე საკითხს დადებითად წყვეტს. მას მიაჩნია, რომ თავისი ინტელექტით, განათლებითა და შესაძლებლობით სწორედ პეტრე იბერიელი ჩანს ისეთ მოღვაწედ, რომელიც შეიძლება იყოს ამ არეოპაგიტული წიგნების ავტორი. მკვლევარი ხედავს, რომ პეტრე იბერიელის შეხედულებანი, ასახული მის ბიოგრაფიაში, ერთგვარად ემთხვევა არეოპაგიტულ იდეებს, კერძოდ: სიკეთისა და ბოროტის პრობლემაში, ერთისა და მრავლის საკითხში, სინათლის მისტიკაში, ღუმილისა და სიჩუმის მისტიკაში, იერარქიის სისტემაში, ადამიანის დეიფიკაციის იდეაში, ცოდვის ცნებაში. აკად. შ. ნუცუბიძე თვლის, რომ ამ ორი პრობლემის იგივეობა იციან ქართველმა მოაზროვნეებმა: იოანე პეტრიწმა, ჩახრუხაძემ და შოთა რუსთველმა. მკვლევარის აზრით, ამის დამადასტურებელი ცნობები შეფარვით იკითხება ამ უკანასკნელთა ნაწერებში.

პეტრე იბერიელისა და ფსევდო-დიონისე არეოპაგელის იგივეო-

ბის აღიარებამდე დამოუკიდებელი გზით მივიდა ბელგიელი აკადემიკოსი, ბრიუსელის უნივერსიტეტის პროფესორი ერნესტ ჰონიგმანი. მან 1952 წელს გამოსცა მონოგრაფია: „პეტრე იბერიელი და ფსევდო-დიონისე არეოპაგელის თხზულებანი“, რომლის რუსული თარგმანი 1955 წელს გამოაქვეყნა შ. ნუცუბიძემ (104).  
ე. ჰონიგმანმა განსაკუთრებული ყურადღება მიაქცია ერთ საკითხს. არეოპაგიტულ კრებულში ავტორი ხშირად ეყრდნობა თავის „ღვთაებრივ მასწავლებელს“, ხელმძღვანელს იეროთეოსს. იეროთეოსი არის ფსევდონიმი, შეთხზული სახელი, რომელსაც არ იცნობს არც ერთი ხალხის მანამდელი ონომასტიკონი. ეს სახელი არის ფსევდონიმი იოანე ლაზის, ანუ იოანე ეგნატისა, რომელიც იყო ბიზანტიის იმპერატორის ადმინისტრაციის წევრი. ჰონიგმანმა ამ თეზისის დამადასტურებელი ნივთიერი საბუთიც იპოვა: იოანე რუფუსის „პეტრე იბერიელის ბიოგრაფიაში“ ზუსტად არის აღნიშნული, რომ იოანე ლაზი გარდაიცვალა 4 ოქტომბერს. ჰონიგმანმა სირიულ კალენდარში ე. წ. „რაბანა სლიბა“-ში შენიშნა, რომ 1 დეკემბერი გამოცხადებულია პეტრე იბერიელის გარდაცვალების დღედ და იქვეა მითითებული, რომ 4 ოქტომბერი არის იეროთეოსის მოსახსენებელი დღე, რომელიც წოდებულია „დიდი დიონისეს მასწავლებლად“. ჰონიგმანის აღმოჩენას გამოეხმაურა პროფ. კიბრიანი (კერნი) ფსევდო-დიონისე არეოპაგელის ტექსტის „საღვთოთა სახელთათვის“ რუსულ თარგმანზე დართულ შესავალ წერილში, რომელშიაც მიუთითა, რომ ჰონიგმანის ნაპოვნი ცნობები იეროთეოსისა და ფსევდო-დიონისეს შესახებ გარდა სირიული წყაროებისა მოიპოვება მართლმადიდებლურ კალენდარშიც იმავე მოსახსენებელი დღეებითა და რიცხვებით (169, გვ. 18).

ნუცუბიძე-ჰონიგმანის თეორია გაიზიარა საზღვარგარეთულმა მეცნიერებამ, კერძოდ სპეციალურმა ჟურნალებმა „La Nouvelle Clio“ და „Byzantinische Zeitschrift“. უცხოელი მეცნიერებიდან ამ თეორიას მხარი დაუჭირეს გერმანელმა ფ. დელგერმა, უნგრელმა ე. ივანკამ და ხ. ვარდიმ, ფრანგულმა ჟურნალმა „La Nouvelle Clio“ ჯერ კიდევ ჰონიგმანის შრომის გამოსვლამდე გამოაქვეყნა რეცენზია სათაურით: „განსაცვიფრებელი აღმოჩენა“, რომელშიაც ცნობილი ფრანგი ბიზანტინოლოგი ვ. გრიუმელი აღიარებს შ. ნუცუბიძის უდიდეს დამსახურებას ამ საიდუმლოების ამოცნობაში. დიდ შეფასებას აძლევდა ე. ჰონიგმანის აღმოჩენას ფრ. ალკენი ბრიუსელის ორგანო „Byzantion“-ის XXIII ტომში 1954 წელს. საბჭოთა მეცნიერებიდან ეს თეორია გაიზიარეს — პროფ. ყაუხჩიშვილმა, რომელმაც შ. ნუცუბიძის დებულებათა გა-



თვალისწინებით ჯერ კიდევ 1949 წელს გამოაქვეყნა სპეციალური გამოკვლევა „არეოზაგეტიკა“ (67, გვ. 365—371), ლ. მელიქსეთ-ბეგმა, რომელმაც რეცენზია უძღვნა შ. ნუცუბიძის აღმოჩენას (144). სხვათა შორის, ამ რეცენზიით გაიგო პირველად ე. ჰონიგმანმა შ. ნუცუბიძის თეორიის შესახებ. პროფ. ვლ. ორლოვმა (165), პროფ. ნ. სიდოროვამ (153), სომეხმა მკვლევარმა ვ. ჩალოიანმა (163, გვ. 72-75), შ. ხიდაშელმა (82), ს. ენუქაშვილმა, რომელმაც გამოსცა ფსევდო-დიონისე არეოზაგელის თხზულებათა ქართული, ეფრემ მცირისეული თარგმანი (13).

ე. ჰონიგმანის თეორიას უცხოეთში თავიდანვე უარყოფითად შეხვდა ი. პაუსპერი; იგი ჰონიგმანისეულ მტკიცებას უარყოფს იმით, რომ იოანე ლაზის ჩვენებანი არა ჰგავს არეოზაგეტულ მოძღვრებას ანგელოზთა იერარქიაზე (186). ამ კრიტიკას ეყრდნობა პროფ. კიპრეანიც (169). საკამათოდ მიაჩნია ეს თეორია პ. ენგბერდინგსაც (180). ქართველ მეცნიერთაგან ნუცუბიძე-ჰონიგმანის თეორია არ გაიზიარეს აკად. კ. კეკელიძემ (34, 141) და პროფ. ს. დანელიამ (123, 124, 125).

შ. ნუცუბიძემ უკანასკნელ წლებში გამოაქვეყნა რამდენიმე ნაშრომი, რომლებშიც ეკამათება ამ თეორიის მოწინააღმდეგეებს და თავის თვალსაზრისს ახალი საბუთებით ამყარებს (147, 146; 60, გვ. 123—222; 150).

პროფ. ს. ყაუხჩიშვილმა ერთ საინტერესო გარემოებას მიაქცია ყურადღება. ფსევდო-დიონისე არეოზაგელის თხზულებებს ერთ სიბრძნულ ხელნაწერში (პარიზის ნაციონალური ბიბლიოთეკა, №284) დართული აქვს სპეციალური შენიშვნა, რომელშიაც მოცემულია ცნობები პეტრე იბერიელზე. მკვლევარი ასკვნის, რომ საფიქრებელია ამ სიბრძნული ნუსხის გადაწერმა იცოდეს, რომ არეოზაგეტული ნაწერების ავტორი პეტრე იბერიელია (66, გვ. 118).

უკანასკნელ ხანს დამოკიდებულება ნუცუბიძე-ჰონიგმანის თეორიის მიმართ ნაწილობრივ შეიცვალა. ამ ახალ დამოკიდებულებას ტონი მისცა ი. ენგბერდინგის გამოკვლევამ (180). ენგბერდინგმა კამათი აღმოსავლეთ-დასავლეთის ეკლესიათა განხეთქილების სიბრტყეზე გადაიტანა. აღმოსავლეთის ეკლესიას მონოფიზიტებთან შეთქმულება დასწამა, რამდენადაც ამ თეორიით არეოზაგეტული კორპუსის შექმნა მიეწერება მონოფიზიტ მოღვაწეს, პეტრე იბერიელს, და ამასვე დაუკავშირა არეოზაგეტულ წიგნთა პრობლემის წამოყენება. საკითხი იმდენად მწვავედ დადგა, რომ დასავლეთის მეც-

ნიერება გადაუდგა ნუცუბიძე-ჰონიგმანის თეორიას. უკან დაიხიეს ისეთმა მკვლევარებმაც, რომლებიც თავის დროზე თავგამოდებით იცავდნენ ამ ახალ აზრს (ვ. გრიუშელი, ფრ. დელგერი). დასავლეთ ევროპის მეცნიერთა ახალ თეორიებს აკრიტიკებს და პასუხს აძლევს შ. ნუცუბიძის ახალი ნარკვევი იმავე პრობლემის შესახებ, რომელიც მკვლევარმა 1963 წელს გამოაქვეყნა: „Петр Ивер и античное философское наследие“.

უკანასკნელი წლების კვლევა-ძიებისათვის არეოზაგეტიკის საკითხებზე დამახასიათებელია ახალი კანდიდატების ძიების შეწყვეტა. საკითხი ნუცუბიძე-ჰონიგმანის თეორიის ირგვლივ ტრიალებს და ძირითადად კამათი ამ თეორიის ცალკეულ დებულებათა გარშემო წარმოებს (146, გვ. 17).

შ. ნუცუბიძის თეორია ფსევდო-დიონისე არეოზაგელზე სრული არ იქნება, თუ არ გავითვალისწინებთ კიდევ ერთ გარემოებას.

შ. ნუცუბიძის აზრით, პეტრე იბერიელი არის ავტორი არა მხოლოდ იმ ხუთი წიგნისა, რომლებმაც ჩვენამდე მოაღწია არეოზაგეტული კორპუსით, არამედ მეექვსე წიგნისაც, რომელიც ფილოსოფიის ისტორიაში „მიზეზთა წიგნის“ სახელითაა ცნობილი (61; 146, გვ. 279—417). „მიზეზთა წიგნმა“ XI—XII საუკუნეებიდან დაწყებული უდიდესი გავლენა მოახდინა ევროპულ აზროვნებაზე. თავდაპირველად ფიქრობდნენ, რომ მისი ავტორი არისტოტელის უნდა ყოფილიყო. მაგრამ, ჯერ კიდევ XIII საუკუნეში თომა აკვინელმა შენიშნა, რომ „მიზეზთა წიგნი“ შექმნილია პროკლე დიოდოროსის „კავშირნი ღმრთისმეტყველებითნის“ გავლენით. შუა საუკუნეების მეცნიერებამ დაადგინა, აგრეთვე, რომ ლათინური თარგმანი „მიზეზთა წიგნისა“ შესრულებულია არაბული ენიდან.

აკად. შ. ნუცუბიძე ვარაუდობს, რომ ეს „მიზეზთა წიგნი“ შექმნა პეტრე იბერიელმა მისი მასწავლებლის იოანე ლაზის მიერ გადაღებული პოკლეს „კავშირნი ღმრთისმეტყველებითნის“ საფუძველზე. მისი აზრით, პროკლეს თხზულება „კავშირნი ღმრთისმეტყველებითნის“ ქრისტიანულ ყაიდაზე გადაამუშავა იოანე ლაზმა. მაგრამ იოანე ლაზის გარდაცვალების შემდეგ (ე. ი. 465 წლიდან) იოანეს შრომის საფუძველზე პეტრე იბერმა დაწერა „მიზეზთა წიგნი“. ამ დოკუმენტის საფუძველს მკვლევარს აძლევს ის გარემოება, რომ ფსევდო-დიონისე არეოზაგელი თავის თხზულებაში „საღმრთოთა სახელთათვის“, როცა ლაპარაკობს პირველმიზეზის შესახებ, წერს, რომ ამ საკითხზე მას საკმაოდ აქვს თქმული სხვა ადგილას და მიუთითებს, აგრეთვე, თავის მასწავლებელზე და



„კავშირნი ღმრთისმეტყველებითნზე“ (საღმრ. სახ. II, 9). ეფრემის თარგმანში ეს ადგილი ასე იკითხება: „ამის პირსათჳს ჩუენ მიერცა კმა-საყოფელად თქუმულ არს სხუათა ადგილთა შინა. და კუალად დიდებულისა მისცა წინამძღუროსა ჩუენისაგანცა ზეშთაბუნებისა საგალობელ ქმნულ არს ღმრთის-მეტყუელებითთა მათ შინა მისთა თხრობის-შენივებათა, რაჲცა რაჲ-იგი მას გინა თუ დიდთა ღმრთის-მეტყუელთაგან მიეღო, გინა თუ კელოვნებითისაგან სიტყუა-გამომეძიებელობისა თანა-განეხილვა მრავალსა მისგან მათ შორის გამოცდილებისა და წურთილებისა, გინა თუ საღმრთოჲსა რაჲსმე მობერვისა მესაიდუმლოე ქმნითა არა ხოლო სწავლულ, არამედ ენებულცა იყო საღმრთოჲთა მით მისდა მიმართ თანა-ღმობითა და წყალობითა“ (97, გვ. 22).

ეყრდნობა რა იმ ფაქტს, რომ ბრიტანეთის მუზეუმში ინახება სერგი რეშაინელის (სერგიოსის — ფსევდო-დიონისე არეოპაგელის თხზულებების სირიულად მთარგმნელის და პეტრე იბერიელის მოწაფის) სირიულ ენაზე დაწერილი წიგნი მიზეზების შესახებ, აკად. შ. ნუცუბიძე აყენებს მეორე დებულებას. „მიზეზთა წიგნი“ პეტრე იბერიელმა ქართულ ენაზე დაწერა, ამიტომაც და შორდა იგი არეოპაგიტულ კორპუსს. სერგი რეშაინელმა თარგმნა რა არეოპაგიტული კორპუსი სირიულ ენაზე, ამ კორპუსის დამატებად თვითონ შეადგინა ფსევდო-დიონისე არეოპაგელის თხზულების „საღმრთოთა სახელთათვის“ მიხედვით ტრაქტატი მიზეზებზე (რადგანაც სერგიოსმა არ იცოდა ქართული ენა, იგი მას ქართულიდან ვერ თარგმნიდა) (146, გვ. 415). რომ პეტრე იბერიელმა „მიზეზთა წიგნი“ ქართულ ენაზე დაწერა, ამას მკვლევარი ვარაუდობს იოანე პეტრიწის ერთი განცხადებით. იოანე პეტრიწი, თარგმნიდა რა პროკლეს „კავშირნი ღმრთისმეტყველებითნის“, წერდა, რომ იგი „კუალად“ (ხელმოწერად) თარგმნის ქართულად ამ წიგნს: შ. ნუცუბიძის აზრით, პირველ თარგმანში პეტრიწი ვარაუდობს პეტრე იბერის „მიზეზთა წიგნს“, რომელიც ძირითადად „კავშირნი ღმრთისმეტყველებითნის“ გადმოქრისტიანებაა. 1959 წელს შ. ნუცუბიძე ვარაუდობდა, რომ პეტრე იბერიელმა ჯერ ბერძნულად დაწერა „მიზეზთა წიგნი“ და შემდეგ გადმოაქართულა (61, გვ. 72); შემდეგ მკვლევარმა შეცვალა თავისი მოსაზრება: პეტრე იბერიელმა „მიზეზთა წიგნი“ მხოლოდ ქართულად დაწერა. იგი IX საუკუნეში არაბებმა ქართულიდან თარგმნეს და შემდეგ არაბულიდან ლათინურ ენაზე ითარგმნა (146, გვ. 416).

იოანე მოსხი

ქართულ მეცნიერებაში არის გამოთქმული ჰიპოთეზა, რომ VI — VII საუკუნეების მიჯნის ცნობილი ბიზანტიელი ნოველისტი იოანე მოსხი, შესაძლებელია, ეროვნებით ქართველი (მესხი) იყოს.

ეს მოსაზრება ემყარება შემდეგ გარემოებას: იოანეს ბერძნული სახელია Ἰωάννης ὁ Μόσχος. ბერძნულ სიტყვას Μόσχος ორი ძირითადი მნიშვნელობა აქვს: 1. „ყლორტი“, „ნორჩი შტო“. აქედან „ნორჩი ცხოველი“, „ხბო“, 2. მესხი. მესხთა ტომის ეთნიკური სახელი ძველ ბერძნულ წყაროებში სწორედ ეს არის (66, გვ. 239).

იოანე მოსხის სახელი ჯერ კიდევ IX საუკუნის ბიზანტიელმა მოღვაწემ ფოტი პატრიარქმა წაიკითხა როგორც Ἰωάννης τῶν Μόσχων. („იოანე შვილი მოსხოსისა“). ამ გავებით იოანეს მესხობას საფუძველი ეცლებოდა, მაგრამ თვით შუა საუკუნეებშიც არ გაიზიარეს ფოტი პატრიარქის აზრი და იოანეს ბერძნულ თხზულებათა გამომცემლებმა ავტორს უწოდეს Ἰωάννης ὁ Μόσχος და არა Ἰωάννης τῶν Μόσχων. უფრო მეტიც: იოანეს წოდება Μόσχος აშკარად მექსად იქნა გავებული (P. G., t. 87). მაგალითად, XVII საუკუნის კომენტატორი იერ. როსცვიდი წერდა, რომ იგი იყო ეროვნებით, წარმოშობით მოსხი. ხოლო მეორე კომენტატორი ალოიზიუს ლიპომანუსი ამბობს, რომ იოანე, შესაძლებელია ეროვნებით მესხი იყოს (66, გვ. 239; 60, გვ. 300 — 301).

ამ ცნობების საფუძველზე აკად. შ. ნუცუბიძემ გამოთქვა აზრი, რომ იოანე მოსხი ეროვნებით ქართველი (მესხი) უნდა ყოფილიყო და ჩათვალა იგი ორენოვან მწერლად, ე. ი. ისეთ მწერლად, რომელიც ერთდროულად წერდა ბერძნულ და ქართულ ენებზე (149, გვ. 94 — 142; 60, გვ. 217 — 220, 290 — 312). ეს მოსაზრება გაიზიარა და ახალი საბუთებით განამტკიცა ს. ყაუხჩიშვილმა (76; 66, გვ. 238 — 247). ამ თეორიის დასამტკიცებლად ჩვენ მეცნიერებაში მოხმობილია შემდეგი საბუთები:

1. იოანე მოსხი ბიზანტიური ლიტერატურის ისტორიაში ცნობილია შუა საუკუნეების ძალზე პოპულარულ ნოველთა კრებულის „ლიმნარის“ ავტორად. ეს კრებული შედარებით სრული სახით ჩვენამდე მოღწეულია ბერძნულ, ქართულ, ლათინურ და ძველ რუსულ ენებზე. თუ ლათინური და ძველი რუსული ვერსიები აშკარად ბერძნული დედნიდანაა თარგმნილი, ქართულ ენაზე დაცული რედაქცია ამის თქმის საშუალებას არ გვაძლევს. ქართულ ენაზე „ლიმნარი“, ანუ როგორც მას ძველი ქართული თარგმანი უწოდებს „სამოთხე“, დაცულია სამი ხელნაწერით. ამათგან უძველესი 925